

İsmadəddin Nəsimi 650

Nəsimi obrazı və idealların musiqidə

44

Nəsiminin obrazı, onun faciəvi taleyi, dünyaya baxışının genişliyini və humanizmini əks etdirən misilsiz bədii irsi daim ölkəmizin incəsənət xadimlərinin marağına səbəb olub. Bu mövzuda rəssamlıq və heykəltəraşlıq nümunələri ilə yanaşı, musiqi əsərləri də yaradılıb.

XX əsrin 40-50-ci illərindən etibarən, ənənəvi muğam ifaçıları ilə yanaşı, Azərbaycan bəstəkarları da Nəsiminin poetik irsinə müraciət etməyə, şairin qəzəllərinə kamera-vokal əsərləri bəstələnməyə başlamışlar. Ağabacı Rzayeva, Səid Rüstəmov, Süleyman Ələsgərov, Cahangir Cahangirov, Tofiq Quliyev, Nazim Əliverdiyev, Ramiz Mustafayev, Ramiz Mirişli, Tamilla Məmmədova, Emin Sabitoğlu və başqa bəstəkarlarımız mütəfəkkir şairin sözlərinə mahnı və romanslar yazmışlar.

Bu mövzuya müraciət edən Azərbaycan musiqisinin korifeyləri arasında ilk növbədə şairin 600 illik yubileyi ərafəsində "Nəsimi haqqında dastan" vokal-xoreoqrafik poemasını yaradan görkəmli bəstəkar Fikrət Əmirovun adını çəkmək lazımdır. Şairin faciəli taleyi ilə bağlı hadisələri real şəkildə canlandırmaq üçün bəstəkar unikal qərar qəbul edib və nəticədə ondan əvvəl heç kimin müraciət etmədiyi – orkestr musiqisini rəqs və vokal ifa (solo və xor), həmçinin poetik sözlə vəhdətini təşkil edən yeni janr ərsəyə gəldi. Bu komponentlərin sintezi nəticəsində balet kompozisiyası yaradıldı.

Libretto müəllifi olan Anar bu barədə xatirəsində ("Musiqi dünyası" jurnalının 2011-ci il 1-ci sayı) yazır: "Bir gün Fikrət müəllim mənimlə görüşmək istədi. Evlərinə getdim. Mənə dedi ki, gələn il Nəsiminin 600 illik yubileyi qeyd ediləcək və o, bu mövzuda birpərdəli balet yazmaq, həmin baletin librettosunu da mənim yazmağımı istəyir.

Mən sevinçək razılaşsam da, bildirdim ki, indiyədək balet librettosu yazmamışam deyə, ortaya nə çıxacağını bilmirəm. Fikrət müəllim gülüb dedi ki, o da indiyədək heç vaxt balet musiqisi yazmayıb..."

Libretto müəllifliyi təklifini qəbul edən yazıçı öz növbəsində xoreoqraf olaraq Nailə Nəzərovanı, rəssam kimi Toğrul Nərimanbəyovu dəvət etmək təklifini verir. Bəstəkar bu təkliflərlə razılaşıb. Ondan öncə Qara Qarayevin "Leyli və Məcnun" simfonik poemasının xoreoqrafik həllini vermiş Nailə Nəzirova "Nəsimi haqqında dastan"ın da uğurlu həhnə yozumunu tapıb. On səhnənin (Cəlladların rəqsi, Nəsiminin monoloqu, Nəsimi və sevgilisinin birinci dueti, Qızların Nəsimi və sevgilisi ilə rəqsi, Hücum, Qızların kədəri, Nəsimi və sevgilisinin ikinci dueti, Nəsiminin üsyanı, Savaş, Əbədlilik) bir-birini istər musiqi və məzmun, istərsə də xoreoqrafik izhar olaraq tamamladığı balet, sadəcə, yubiley xətrinə hazırlanmış tamaşa olmur. Bu, şairin həyat yolu haqqında xronoloji-bioqrafik hekayət deyildi. Mütəfəkkir şair romantik başlanğıcın qabardıldığı vokal-xoreoqrafik poemanın əsas qəhrəmanı idi. Hadisələrin epik canlandırılması səhnənin arxasında oxuyan və antik teatrlarda olduğu kimi səhnə hərəkətlərini şərh edən xor ifası ilə daha da güclənir. Baletin personajları Nəsimi, onun sevgilisi, cəlladlar, işğalçılar və xalqdır. Onların müqayisəsi və qarşılıqlı fəaliyyəti əsərin əsas qəyəsini ortaya çıxarır, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinin məğlubedilməzliyi ideyasını tərənnüm edir. Bu ideya Nəsimi yaradıcılığında daim ehtirasla təbliğ edilib. O zaman istər respublika, istərsə də sovet mətbuatı bu tamaşanın çox yüksək qiymətləndirir.

1973-cü il sentyabrın 23-də Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında ilk dəfə oynanılan tamaşada əsas partiyaları tanınmış

artistlər Vladimir Pletnyov və Çimnaz Babayeva ifa ediblər. Tamaşaya Nazim Rzayev dirijorluq edib. Tamaşa ikinci dəfə Moskvada – Böyük Teatrda – UNESCO-nun iştirakı ilə Nəsiminin 600 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində nümayiş etdirilib.

Premyeradan sonra bəstəkar F.Əmirov, librettonun müəllifi Anar, quruluşçu rəssam T.Nərimanbəyov, baletmeyster N.Nəzirova, dirijor N.Rzayev, balet ustaları V.Pletnyov və Ç.Babayeva Azərbaycan Dövlət Mükafatına layiq görüldülər. Bir müddət sonra isə F.Əmirov özünün bu səhnə opusunun əsasında "Nəsimi haqqında dastan" adlı sif orkestr üçün əsərini – simfonik orkestr üçün faciəli musiqisini yaratdı.

"Nəsimi haqqında dastan" baleti 46 il sonra – 2019-cu il mayın 25-də, şairin 650 illiyi münasibətilə fərqli quruluşda (və "Nəsimi" adı ilə) sənətvərlərə təqdim edildi. Yeni librettonun müəllifi Əjdər Ulduz tamaşanın süjetini üç şəkllə bölmüşdü: Sufinin gəncliyi, Sufinin səyahətləri və Sufinin edamı. Yeni librettonun bizə təqdim etdiyi Nəsimi gerçək

lirik qəhrəman yox, geniş tamaşaçı kütləsinin daha çox "Nəsimi" filmindən tanıdığı şair, mütəfəkkir, "Ənəlhəqq" deyib həqiqət axtarışına çıxan şəxs-lə demək olar ki eynidir. Elə tamaşanın süjet xətti də müəyyən qədər məşhur filmdəki hadisələrin ardıcılığını təkrar edir. Nəiminin (Əməkdar artist Samir Səmədov) dərs keçdiyi mədrəsədə sufluk təliminə yiyələnən gənc Nəsimi (İslam Məmmədov) və onun məsləkdaşları kainatın sirlərini açmaq, həqiqətin nə olduğunu insanlara yaymağa başlayırlar. Xilafət döyüşçüləri Nəimini və mədrəsədəki sufləri öldürdükdən sonra Nəsimi insanla-

nı təcəssüm etdirən bir sıra musiqi əsərləri ərsəyə gəlir. Bunlar Cahangir Cahangirovun "Nəsimi" üçhissəli kantatası, Azər Rzayevin orkestr, bass-tar və şeir ifası üçün "Nəsimi" simfonik poeması, Əfrasiyab Bədəlbəylinin "Nəsimi" vokal-xoreoqrafik poeması, Əziz Əzizlinin eyniadlı simfonik poeması, Ədilə Hüseynzadənin xor kapel-lası üçün iki kompozisiya və digər əsərlərdir. Tofiq Quliyev 1973-cü ildə "Azərbaycan-film" kinostudiyasında rejissor Həsən Seyidbəylinin ləntə aldığı "Nəsimi" kinofilminə çox gözəl musiqi yazıb. Daxili təlatüm notları və incə ifadə tərzii ilə zəngin olan, simfonik fraqmentlərin böyük rol oynadığı bu musiqi filmin uğur qazanmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edib.

İri janrlarda və formalarda əsərlərlə yanaşı, bəstəkarlarının yaratdıqları bir çox kamera-vokal əsərlərinin tərkibinə Nəsiminin poetik şe-devrləri daxil edilib. Bundan əlavə, qeyd etdiyimiz kimi, dahi şairin şeirlərinə gözəl mahnılar və romanslar bəstələnilib.

ra sülh, əmin-amanlıq hislərinin aşılamaq, həqiqəti çatdırmaq üçün yola çıxır. Səyahət boyunca Azərbaycanı, Yaxın Şərqi dolaşan şair (Anar Mikayılov) bir qadına (Əməkdar artist Ni-

Nəsimi obrazı, onun əsl sakral poeziyasının mübhəm məqamları müasir musiqi yaradıcılığında bəstəkarların xəyal gücünü coşdurmaqda

gar İbrahimova) aşiq olur və bu izdivacdan bir qızı (Dinara Şirnova) dünyaya gəlir. Hələbdə qərar tutan şair-filosofun təlimi Misir sultanını narahat edir. Çünki Nəsiminin tərəfdarları, onun təlimini dərk edənlər ədalətsiz savaşa qarşı çıxırlar. Nəsimi əzizlərini, ardıcılarını itirməkdənsə, özünü qurban verməyi üstün tutur...

Fikrət Əmirovun əsərləri ilə paralel olaraq, 70-ci illərdən etibarən şairin obrazı-

devam edir. Mütəfəkkir şairin obrazı Xalq artisti, professor Firəngiz Əlizadənin yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Görkəmli bəstəkar Nəsiminin ölümünün 600-cü ildönümündə (2017) xor, ifaçı və simfonik orkestr üçün möhtəşəm "Nəsimi Passion" əsərini yaradıb. Həmin əsərdə həyatı dəhşətli edamla başa çatan böyük şair və mütəfəkkirin keçdiyi ömür yolu musiqinin dili ilə təqdim olunur.

2017-ci ilin aprelində premyerası Amsterdamda (Niderland) keçirilmiş bu əsərin ərəşəyə gəlməsinin maraqlı tarixçəsi var. Avropanın ən nüfuzlu konsert zallarından olan "Amsterdam Royal Concertgebouw" artıq bir neçə ildir ki, "Passions" (tərcüməsi ehtiraslar, əzablar deməkdir) musiqi layihəsini həyata keçirir. Layihə çərçivəsində müxtəlif mədəniyyətlər və dinləri təmsil edən görkəmli bəstəkarlara həmin mövzuda əsərlər sifariş olunur və ifa edilir. İslam dininə həsr olunmuş bu cür əsərin yaradılması haqqında söhbət getdikdə, onun müəllifi kimi bizim məşhur Azərbaycan bəstəkarı Firəngiz Əlizadə seçilib. O, öz "Passion"unu dahi şair və böyük əzabkeş, həyatını humanizm ideyalarının tərənnümünə qurban vermiş Nəsimiyə həsr edib.

"Nasimi Passion" əsərinin premyerası solistlərin, xorun və ingilis dirijoru Martins Brabbisin rəhbərliyi ilə Niderlandın Kral Simfonik Orkestrinin ifasında təqdim edildi.

Nəsiminin qəzəllərinin əsasında bəstələnmiş mahnılar orijinalda – Azərbaycan dilində səsləndi, eyni zamanda konsertin gedişində ekranda tərcümə olunmuş mətn nümayiş etdirildi. İlk müsəlman "Passion"un premyerası üç min dinləyicini iştirak etdiyi zalda böyük uğurla keçdi.

"Nəsimi Passion" əsərinin Bakıda ilk ifası isə 2017-ci ilin iyununda M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında odu. Fəxrəddin Kərimovun idarəçiliyi ilə Dövlət Simfonik Orkestri, Xor Kapelası və solistlər əsərin zəngin orkestr koloritini, xor partiyalarının məzmununu, solistlərin monoloqlarının bütün dərinliyini tam şəkildə əks etdirərək dinləyicilərə şairin parlaq obrazının incəliklərini çatdırdılar.

2017-ci ildə UNESCO-nun Parisdəki mənzil-qərargahında Nəsiminin ölümünün 600 illiyi münasibətilə keçirilən təbirlər çərçivəsində Firəngiz Əlizadənin musiqisi əsasında daha bir əsər – "Nəsimiyə ithaf" tamaşası təqdim olundu.

Bu quruluş iki məşhur kamera əsərinin əsasında yaradılmış balet-konsertidir. Onlar bəstəkarın "Muğamsayağı" əsərinin və Amerikanın "Kronos" kvartefinin sifariş etdiyi və Yo-Yo Ma "İpək Yolu" transkontinental layihə üçün məxsusi yazılmış "Dərviş" musiqisinin vəhdətidir. Bu əsərlərin əsasında hazırlanan xoreoqrafik tamaşa dinləyicilərə təkcə musiqi ifaçılarını görmək deyil, həmçinin beş rəqqasın oynadığı səhnə hərəkətlərini müşahidə etmək imkanı yaradır. Burada Nəsimi obrazı daim həqiqəti axtaran

və ədalət uğrunda mübarizə aparan kontekstdə təqdim olunub. Şair qara geyimlərdə olan iki personaj şəklində təqdim edilmiş "şər qüvvələri" dəf etməyə məcbur olur. Tamaşanın finalında Nəsiminin mistik və sehrli obrazının vasitəsilə xeyirin şər üzərində qələbəsi nümayiş etdirilir.

Tanınmış xoreoqraf Nailə Məmmədzaadənin verdiyi quruluşda Nəsimi obrazını Anar Mikayılov, digər obrazları Anar Tahirov, Eduard Arazov, Cəmiyə Kərimova və Tamilla Məmmədzaadə ifa ediblər. Musiqini

tanınmış xanəndə, Xalq artisti Teyyub Aslanov, istedadlı skripkaçılar, Əməkdar artist Elvin Qəniyev, beynəlxalq müsabiqələrin laureatları Elina Druş, violonçel ustası Orxan Hüseynov və digərləri iştirak edirlər. "Nəsimiyə ithaf" əsərinin Parisdə keçirilmiş premyerasından sonra tamaşa Bakıda VI Beynəlxalq Humanitar Forumu və "Muğam dünyası" V Beynəlxalq Musiqi Festivalı çərçivəsində də qonaqlara təqdim olundu və alqışlarla qarşılandı.

2019-cu ilin "Nəsimi ili" elan edilməsi ilə əlaqədar bəstəkarlar ittifaqı gənclərin cəlb olunduğu yeni layihəyə dair təşəbbüs irəli sürüb. Layihənin iki əsas məqsədi var. Onlardan biri gənclərin diqqətini Nəsiminin tükənməyən yaradıcılığına cəlb etmək, ikincisi Üzeyir Hacıbəylinin təkrar olunmaz "Sən-siz" və "Sevgili canan" romans-qəzəlləri ilə əsası qoyulmuş musiqili qəzəl janrının dirçəldilməsinə kömək etməkdir.